

Petrić u sedamnaestom stoljeću

Girardi-Karšulin, Mihaela

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 2008, 34, 45 - 53**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:802687>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

PETRIĆ U SEDAMNAESTOM STOLJEĆU¹

MIHAELA GIRARDI-KARŠULIN

Institut za filozofiju, Zagreb

UDK 19 Petrić
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 19. 3. 2008.
Prihvaćen: 29. 4. 2008.

Sažetak

U referatu se polazi od razlikovanja jedne povijesnofilozofske recepcije renesansne filozofije, od jedne recepcije za koju je svojstveno da s onim recipiranim (tj. s renesansnom filozofijom) dijeli isti, tj. zajednički problem. Takva recepcija zove se utjecaj i u tom smislu recipiran je Petrić u sedamnaestom stoljeću. Svojstvenost te recepcije u tome je da ona može biti i anonimna i negativna. U referatu se pokušava preko Mersennove (imenovane i negativne) recepcije Petrića ukazati na mogućnost anonimne – negativne recepcije Petrića u jednom ranom djelu R. Descartesa. Iako kritička (i anonimna), ta bi recepcija bila izuzetno važna, jer je Descartesov argument u tekstu koji se možda odnosi na Petrića odigrao važnu ulogu u nastanku ideje utemeljenja znanosti u samoizvjesnosti svijesti.

Gljučne riječi: Petrić (Franciscus Patricius), Descartes, kontrarni uzroci, slični uzroci, forma, akt, trpnost, uzroci neslični uzrokovanom

Pojam »recepcija«,² koji je u naslovu našeg skupa, višeznačan je. Način na koji se prihvaća ono što se prihvaća može biti različit i tom različitošću određuje se i ono prihvaćeno kao nešto različito. Način pristupa, prihvaćanja, recepcije sukonstituira ono što je prihvaćeno ili recipirano. Ako govorimo o renesansnoj filozofiji i u tom sklopu o hrvatskoj renesansnoj filozofiji i o filozofiji Frane Petrića, možemo uočiti dva temeljna tipa recepcije. Jedan je onaj za koji se obično drži da započinje Burckhardtovom knjigom *Kul-*

¹ Ovaj članak proširen je i nadopunjen referat pročitana na simpoziju Instituta za filozofiju: *Recepcija hrvatskih filozofa u svijetu*, održanom u Zagrebu 8–9. 10. 2000. g.

² *Recepcija hrvatskih filozofa u svijetu*, Institut za filozofiju, Zagreb 8–9. 10. 2000. g.

tura renesanse u Italiji (1860),³ ali moglo bi se reći da počinje Hegelovim *Predavanjima iz povijesti filozofije* (1805/1806).⁴ Tu postaje renesansna filozofija prevladanom filozofijom; ona je razmeđe između filozofije srednjega vijeka i filozofije novoga vijeka (Descartes) i njezina je svojstvenost s jedne strane u kritici srednjeg vijeka, a s druge strane u neadekvatnom i nedovoljnom pokušaju novog, tj. u *anticipaciji* novoga vijeka. Bitna značajka te recepcije u tome je da renesansni filozofski problemi nisu živi, aktualni problemi, nego povijesna građa. U smislu *anticipacija* pojedine se renesansne teze ekstrapoliraju i ukazuje se na njihovu aktualnost,⁵ ali svojstvenost renesansnog filozofiranja, npr. kompleksnost tematike, miješanje tematskih područja, sklonost sinkretizmu – doživljena je kao nešto neugodno i ispod dosega pojedinih iz konteksta izoliranih teza.

Drugi je tip recepcije renesansne filozofije prisutan u 17. st. Tu se tek pojavljuje ono što će kasnije biti sagledano kao velika prekretnica. U 17. st. mislioci se odnose prema renesansnim filozofima kao prema relevantnim sugovornicima.

Različitost ovih dviju vrsta recepcije nije, svakako, ni do sada bila neuočena. Ako se vratimo Petriću, možemo vidjeti: 1) da je on bio vrlo intenzivno recipiran u 17. st. i 2) da je i suvremenim povjesničarima filozofije sasvim jasno da je to jedan poseban vid recepcije koji stoga ima i jedno posebno ime, tj. *utjecaj*. Međutim, utjecaj kao osobiti vid recepcije ima svoje svojstvenosti o kojima treba voditi računa. Temeljna se svojstvenost sastoji u činjenici da renesansni filozofski problemi pokazuju u 17. st. svoju neskrivenu aktualnost. Iz toga, međutim, proizlazi da se *utjecaj* neke renesansne filozofije i nekog renesansnog filozofa ne treba tražiti samo tamo gdje je ta filozofija i taj filozof *imenovan*, nego i tamo gdje je *prešućen*. No proizlazi također i to da se utjecaj neke renesansne filozofije i nekog renesansnog filozofa treba uočiti ne samo tamo gdje je ta renesansna filozofija i taj renesansni filozof *pozitivno* i pohvalno recipiran, nego i tamo gdje se on *kritizira i osporava*. Filozofska kritika i osporavanje, tamo naime gdje se radi o »samoj stvari«, o zajedničkom problemu, jednako toliko duguje predmetu svojeg osporavanja kao što pohvala duguje predmetu svoga hvaljenja. Ponekad čak i više.

³ Usp. J. Burckhardt, *Kultura renesanse u Italiji*, Zagreb, 1953.

⁴ Usp. G. W. F. Hegel, *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*, Stuttgart, 1940.

⁵ Usp. Pico della Mirandola, *O dostojanstvu čovjeka*, u: Erna Banić-Pajnić (ur.) *Filozofija renesanse*, Školska knjiga, Zagreb, 1996, str. 207–237.

Petrićev utjecaj u 17. st. dosta je dobro istražen (Kepler, Commenius, Hobbes, Gassendi, H. More – da nabrojim samo neke).⁶ No to se odnosi prvenstveno na imenovani i pozitivni utjecaj, na, bar uglavnom, pohvalnu recepciju.

Ja bih ovdje pokušala, a to je zaista samo pokušaj i pretpostavka, ukazati na jedan mogući, važan i za daljnje mišljenje presudan, vid anonimnog i ujedno negativnog utjecaja.

Navest ću prvo dva filozofa 17. st. koji Petrića imenom navode i preko njihovih citata pokušat ću pokazati da je moguće pretpostaviti da je Petrić utjecao na jednog trećeg filozofa 17. st. koji ga nigdje, koliko mi je poznato, ne navodi. Prva dva su Leibniz i Mersenne, treći je Descartes.

Leibniz navodi Petrića u nizu s Telesijem, Campanellom, Bodinom, Nizolijem, Fracastorom, Cardanom, Galilejem, Baconom, Gassendijem, Hobbesom, Descartesom i dr. i naziva ih *novatores*, te kaže da se njima, tj. *novatorima ne smije niti sve odobriti, niti im sve negirati*.⁷ To stoji u Leibnizovu pismu Jakobu Thomasiju. Tu je riječ o tome može li se Aristotel pomiriti s novijim filozofima. Razmatranje se centrira oko tema koje nalazimo i u Petrića: *corpus, antitypia, extensio, esse in spatio* itd. Nije Leibniz jedini koji tako govori o Petriću; *homo novus* naziva Petrića i Bacon.⁸ I Descartes rabi taj naziv u Leibnizovu smislu – za filozofe od renesanse nadalje, i za sebe samoga.⁹ Iznosim to kao potvrdu da su mislioci 17. st. renesansne filozofe (pa tako i Petrića) doživljavali kao srodne, tj. kao suradnike u suprotstavljanju skolastičkoj filozofiji. Ja bih to formulirala na taj način da se renesansni filozofi i filozofi 17. st. u antitezi prema skolastičkoj filozofiji *trude oko istih problema*. Za Leibniza i Descartesa Petrićevo razmatranje

⁶ Usp. J. Henry, *Francesco Patrizi da Cherso's Concept of Space and its later Influence*, »Annals of Science«, 36, London, 1979, str. 549–575.

⁷ G. W. Leibniz, *Sämtliche Schriften und Briefe, Philosophische Schriften*, Bd. 2, Berlin, 1966, str. 433. Utinam vero ad recentiore hanc aetatem stylum filumque producas, et admoneas inconsultam iuventutem nostram neque omnia neque nihil novatoribus tribuenda esse. Sunt Patricii, Telesii, Campanellae, Bodini, Nizolii, Fracastorii, Cardani, Galilaei, Verulamii, Gassendi, Hobbii, Cartesii, Bassones, Digbaei, Sennerti, Sperlingii, Derodones, Deusingii, et multa alia nomina, in quae philosophiae pallium distrahitur.

⁸ Usp. F. Bacon, *Novum organum* (citirano prema *Dubrovnik*, Frane Petrić, uredio I. Martinović, Nova serija, godište VIII, 1997, br. 1–3. str. 305): Primo itaque postulandum videtur, ne existiment homines, nos more Antiquorum Graecorum, aut quorundam novorum hominum, Telesii, Patricii, Severini, sectam aliquam in Philosophia condere velle.

⁹ Usp. *Oeuvres de Descartes* (ed. Ch. Adam et P. Tannery), VIII (II), Vrin, Paris, 1996, str. 26.

o prostoru, svjetlu ili uzrocima relevantni je sugovornik i onda kad se oni tome razmatranju suprotstavljaju.

Descartes međutim, koliko mi je poznato, Petrića nigdje ne spominje. U Descartesovim sabranim djelima (izd. Adam-Tannery) u svesku VIII/2. nalazi se, doduše, Petrićevo ime. No tu se radi o indirektnom citiranju. Descartes, po mišljenju izdavača, aludira na jedno mjesto u spisu *Admiranda Methodus* Gilberta Voetija na kojem se navodi i Petrićevo ime. Ta aluzija nalazi se u Descartesovu pismu Voetiju u kojem Descartes kritizira Voetijev spis: *Admiranda Methodus Novae Philosophiae Renati des Cartes*, Ultraiecti, 1643. Descartesov termin koji izdavači drže aluzijom na Voetijev citat koji sadrži Petrićevo ime i donesen je u fusnoti – jest *novator*. No Descartes tu riječ ovdje u pohvalnom smislu pripisuje sam sebi, protiv Voetijeve kritike novatorstva (Sed circa Philosophiam... nihil landabilius est, quam esse Novatorem).¹⁰

Iako Descartes Petrića ne spominje – vrlo je vjerojatno, držim, da je ipak znao za njega. U svakom slučaju, Descartesov prijatelj Marin Mersenne znao je za Petrića i citirao ga je. Iz literature mi je poznato da Mersenne spominje Petrića u svojem spisu *Quaestiones in Genesim* (1623) i da kritizira Petrićev pojam svjetla, ali taj tekst nisam imala u rukama.¹¹

U knjizi *La verité des sciences contre les sceptiques on Pyrrhoniens* (Paris, 1625) Mersenne spominje Petrića i ujedno prepisuje, odnosno prevodi Petrića. Taj Mersennov spis sadrži četiri knjige od kojih nas ovdje zanima samo prva koja se dijeli na šesnaest poglavlja. Knjiga predstavlja svojevrсни dijalog između skeptika, alkemičara i kršćanskog filozofa, no pojedina poglavlja najčešće predstavljaju kontinuirana izlaganja jednog od sugovornika. Mersenne spominje Petrića u devetom poglavlju gdje kaže da se »Frane Petrić (François Patrice) trudio da diskreditira tu (Aristotelovu) filozofiju, no u tome nije došao dalje od drugih koji svojim perom uzdižu znak pobjede

¹⁰ Usp. isto mjesto.

¹¹ Usp. G. Gretić, *Duša i um*, Zagreb, 1989. U međuvremenu između održavanja referata i objavljivanja članka dobila sam film knjige M. Mersenne *Quaestiones celeberrimae in Genesim (...)*, Lutetiae, 1623. iz nacionalne biblioteke u Beču pa mogu izložiti što u toj knjizi Mersenne piše o Petriću. Mersenne na stranama 739–742 izlaže kritiku Petrićeva određenja svjetla kao onog tjelesno-netjelesnog ili, kako to Mersenne interpretira, kritiku svjetla kao neke pete supstancije. Petrićev pojam svjetla trebao bi po tom tumačenju biti kao neko zrcalo u kojem bismo gledali božansko svjetlo: (...) in luce, velut in aliquo speculo lucem divinam nobis innotescere a qua nostra lux corporea perenni quadam derivatione dependet.«, M. Mersenne, op. cit., str. 739. Mersenne protiv tog Petrićeva pojma svjetla ističe da je svjetlo (*lux*) akcendicija, da je vidljiva kvaliteta (*qualitas visibilis*).

nad ugledom tog filozofa i nemaju snagu da ga uzdignu dosta visoko da oboje let i slavu Peripatetičara – jer on transcendiraju sve osjetilno i imaginabilno, a ostali pužu po zemlji kao mali crvi; Aristotel je orao u filozofiji, a ostali su kao pilići koji hoće letjeti prije nego imaju krila.«¹²

Mersenne spominje Petrića i u osmom poglavlju iste knjige, i to navođenje je zanimljivije jer slijedi nakon što je Mersenne prepisao, odnosno preveo dosta velik dio Petrićeva teksta. Ovdje je navođenje Petrića pozitivno, ali ga Mersenne stavlja u usta alkemičara, tj. u usta sugovornika za kojeg Mersenne hoće pokazati da je u krivu.¹³

¹² M. Mersenne, *La verité des sciences*, Paris, 1625, reprint, Stuttgart-Bad Cannstatt, 1969, str. 109–110. François Patrice s'efforce de decréditer cétte Philosophie, mais il n'a non plus avancé que Basso, Gorlae, Bodin, Charpentier, Hhil, Olive, et plusieurs autres, qui élevent des trophées à la renommée de ce Philosophe par leurs plumes, qui ne peuvent prendre l'effort assez haut pour rabatre le vol et la gloire du Peripateticien, car il transcende tout ce qui est sensible, et imaginable, et les autres rampent à terre comme petits vermisseaus: Aristote est un Aigle en Philosophie, les autres ne sont que comme des poussins, qui veulent voller avant que d'avoir des ailes.

¹³ M. Mersenne, op. cit., str. 87–89: car si vous prenez garde à tous les livres qu'il a composez, vous treuvrez que son disciple Theophraste la surpassé en ce qui étoit de la Logique. Platon, et les Pythagoriciens ont mieux écrit de la police et des Republicues qu'il n'a fait, et les mesmes avec les Chaldeens ont parlé beaucoup plus avantageusement des choses divines: de maniere qu'il ne peut avoir surpassé les autres qu'en ce qui appartient aus choses naturelles: Or il a établi si peu de choses en cette science qu'on ne treuve que neuf theorèmes /u tekstu stoji: theorenes / generaus dans les cinquante-deux livres qu'il nous a laissé des choses naturelles, dans lesquels on conte fix cens dix-huit Chapitres. Le premier theorème est des principes de la nature, dans lequel il n'y a que quinze thèses, desquelles il y en a sept negatives, et sept affirmatives: les sept negatives sont, qu'il n'y avoit pas un seul principe: que les principes ne sont pas infinis: qu'ils ne sont pas les chaos, ny les homeomeries, comme disoit Anaxagore: ny les atomes, comme souénoient Democrite, et Leucippe: ny les élemens sensibles que nous voyons, contre Empedocle, Thales, Anaximander, Anaximene, et les autres: que les Mathematiques, les nombres et les figures ne sont non plus les principes de choses naturelles, comme disoit les Pythagoriciens: et que le grand, et le petit avec les idees de Platon devoient estre rejettez. Les 7. theses affirmatives assureent que les principes sont finis, et qu'ils doivent estre permanents, de maniere qu'ils ne soient pas engendrez d'autres principes, ny s'entreproduire eux mesmes: qu'ils engendrent toutes choses: de plus ils doivent être contraires, et trois en nombre: contraires tels que sont la forme, et la privation, qui se servent de la matiere pour leur sujet: en fin il admet la cause efficiente, et la cause finale. Voyla ce qu'Aristote a de plus excellent en toute sa doctrine, et neantmoins une grande partie de ces thèses, sont fausses, comme Patrice montre fort au long dans le 4. tome des discussions Peripatetiques livre 1. 2. et 3; usq. takoder: F. Petrić, *Discussionum peripateticarum*, T. IV, str. 364–365: In hac quidem a discipulo Theophrasto, charissimo, praecipuo, est desertus. A Stoicis etiam vellicatus magnopere. Ab iisdem etiam in civili, ab Epicuro, a Platone, a Pythagora Pythagoreisque est superatus. In divina vero, Platonis, Pythagoreorum Aegyptiorum,

Toliko o Mersennu. Mersenne citira Petrića i prevodi dio njegova teksta pa taj prijevod inkorporira u vlastiti tekst. Mersennova je recepcija Petrića negativna. Još možda treba istaknuti da Mersenne Petrićev tekst, ako ga pozitivno iznosi i prepisuje, stavlja u usta alkemičaru. Pritom on pod alkemičarom očito ne podrazumijeva samo praktičara koji u laboratoriju traži zlato i kamen mudraca, nego općenitije, renesansnu filozofiju prirode i renesansni filozofski sinkretizam, dakle upravo ona renesansna duhovna kretanja kojima i Petrić pripada.

Da je Descartes poznao Petrićevo djelo – nije, koliko mi je poznato i kako sam već rekla, dokumentirano, ali se može pretpostavljati, jer ga je poznao Mersenne, prijatelj kojeg je Descartes kao filozofa respektirao, slao mu svoja djela i s njim filozofski komunicirao. Zašto ga pak ne spominje, o tome se može samo nagađati.

Chaldæorumque longo interuallo a tergo relictus ne vestigia quidem consequitur, aut attingit. Naturalis autem pars eum longe inclytum fecit. His tam numerosis et capitibus et libris, non plura quam nouem omnino generalia Theoremata, seu Theses, seu problemata mavis nuncupare, pertractantur. Ea sunt. De principiis naturalium rerum. De communibus naturalium rerum accidentibus. De cælo. De Elementis. De actione eorum et passione. De exhalatione. De Plantis. De animalibus. De anima. Singula hæc nouem Theoremata si vita atque ocium supersit, erunt a nobis diligenter discutienda: ut quam magnus Aristoteles, qua admirandus vir fuerit. quam vera, quam exacta eius naturalis philosophia sit, quam merito, quam acri et examinae et iudicio sint eam sectatores eius innumerabiles admirati, liquido innotescat. Inter ea Theoremata primum est discutiendum illud quod reliquis præposuit Aristoteles, et consensu Peripati totius præire debet. Id autem est Theorema de principiis. Quod quidem Theorema tanti Aristoteles fecit, ut in principiis contemplandis, tractandis, scribendis, laborem atque operam maximam consumperit. Ad cuius rei testimonium non enumerabo capita quibus ea est prosecutus, quæ innumera sunt, sed sat erit, libros integros indicasse, qui universalibus his principiis occupantur, vel docendis, vel dedocendis. Ii sunt primus et secundus physicus, primus, septimus, octavus, duodecimus, terdecimus, quatuordecimus, ex iis quos vocant Metaphyficos. Horum, maiore parte primi physici toto fere primo metaphysico (ita et nos appellemus) et tertio decimo, et quatuordecimo dedocemur principia quedam. Docemur vero quedam alia principia, parte non magna primi physici, toto secundo, totis 7. 8. et 12. metaphysico. Ita ut fere pares sint libri ab Aristotele consumpti in docendo atque in dedocendo principia. Porro horum tot librorum mole, non plures quam 15. theses tractantur. Dedocentes quidem septem. Prima non esse unum principium, contra Parmenidem et Melissum. II. Non esse infinita. III. Non esse Chaos et homœomerias contra Anaxagoram. IIII. Non esse atomos, contra Democritum et Leucippum. V. Non esse elementa hæc sensibilia, contra Empedoclem, Thaletam, Anaximandrum, Anaximenem et alios quosdam. VI. Non esse mathemata aut numeros, aut figuras, contra Pythagoricos. VII. Non esse magnum, parvum, ideas, contra Platonem. Docentes vero Theses non plures quam octo. Primo principia esse finita. II. Debere esse permanentia. III. Non ex aliis generata. IIII. Non ex se invicem. V. Ex iis omnia. VI. Esse contraria. VII. Esse tria. Contraria duo, unum contrariis subiectum, hoc materiam esse, illa privationem et formam. VIII. Præter hæc, esse efficiens principium, et finale principium.

Mislim da se u Descartesovu tekstu može naći aluzija na Petrića – bez navođenja Petrićeva imena. Jedna od tih aluzija nalazi se, ako sam dobro uočila, u Descartesovu spisu *Le monde*, u prvom dijelu pod nazivom *Traité de la lumière*. Već sam naslov *Le monde* i podnaslov *Traité de la lumière* mogu asociirati na Petrića – na Petrićev naslov prvog dijela *Nove sveopće filozofije* i dio naslova cijele knjige, na frazu: *de universis* i na naslov: *Panaugia* – ali to ostavimo po strani kao dosjetku.

Smatra se da je Descartes na tom djelu radio oko 1630 – 1633, ali ga nije za života publicirao, saznajući za proces i osudu Galileja. To svoje djelo Descartes spominje i ukratko izlaže njegov sadržaj u *Raspravi o metodi* koja je objavljena 1636.

U toj ranoj raspravi o svjetlu dolazi Descartes do uvida na kojem će graditi i u svojim *Meditacijama o prvoj filozofiji*, naime do uvida u to da uzroci naših ideja o osjetilnim stvarima ne moraju biti, i nisu, slični našim idejama o tim stvarima. »Ja ne vidim razloga« (piše Descartes) »koji nas sili da vjerujemo da bi ono što je u predmetima odakle nam dolazi doživljaj svjetla bilo sličnije tom doživljaju nego što je djelovanje pera ili remena slično zamjedbi škakljanja ili boli.« Dalje konstatira Descartes da u svijetu postoje samo dvije vrste tijela u kojima se svjetlost nalazi: to su zvijezde (astres) i plamen ili vatra (la flâme ou le feu).¹⁴

Descartes polazi u tumačenju svjetla od vatre ili plamena jer su zvijezde udaljenije od ljudske spoznaje nego vatra. On analizira što se događa u gorenju, npr. u gorenju drva (ali i svakom drugom) i konstatira »da se okom vidi da vatra pomiče male komadiće drva i odvaja ih jedne od drugih i pretvara one najsitnije u vatru, zrak ili dim, a one veće ostavlja za pepeo.«¹⁵ I nakon

¹⁴ Usp. *Oeuvres de Descartes* (ed. Ch. Adam et P. Tannery), XI, Vrin, Paris, 1996, str. 6: Or je ne vois point de raison qui nous oblige a croire, que ce qui est dans les objets d'où nous vient le sentiment de la Lumiere, soit plus semblable a ce sentiment, que les actions d'une plume et d'une courroye le sont au chatouillement et a la douleur. Et toutesfois je n'ay point apporté ces exemples, pour vous faire croire absolument, que cette Lumiere est autre dans les objets que dans nos yeux; mais seulement afin que vous en doutiez, et que, vous gardant d'estre préoccupé du contraire, vous puissiez maintenant mieux examiner avec moy ce qui en est. Je ne connois au monde que deux sortes de corps dans lesquels la Lumiere se trouve, à sçavoir les Astres, et la Flâme ou le Feu. Et parce que les Astres sont sans doute plus éloignez de la connoissance des hommes, que n'est le feu ou la flâme, je tâcheray, premierement, d'expliquer ce que je remarque touchant la Flâme.

¹⁵ R. Descartes, op. cit., str. 7: Lors qu'elle brûle du bois, ou quelqu'autre semblable matiere, nous pouvons voir a l'œil, qu'elle remuë les petites parties de ce bois, et les separe l'une de l'autre, transformant ainsi les plus subtiles en feu, en air, et en fumée, et laissant les plus grossieres pour les cendres.

toga slijedi rečenica koja me neodoljivo podsjeća na Petrića: »Neka netko drugi zamisli, ako hoće,« kaže Descartes, »u tom drvu formu vatre, kvalitetu topline i djelatnost koja zapaljuje drvo, kao potpuno različite stvari; za mene koji se bojim da se prevarim ako pretpostavljam nešto više, nego što vidim da u tome nužno mora biti, ja se zadovoljavam da tu zamjećujem kretanje njegovih dijelova.«¹⁶

Iako ta rečenica bez sumnje izaziva asocijaciju na Petrića – ovdje nije tako lako (kao kod Mersenna) navesti odgovarajući Petrićev citat. Descartes, naime, ne reagira (bar mi se tako čini) na rečenicu – na »štihvort«, nego na cjelokupni Petrićev izvod. Zato moram komprimirati Petrićev izvod tako da paralela s Descartesom postane uočljiva. Radi se o istom tekstu iz kojega je i Mersenne ekscerptirao, radi se o prvoj knjizi četvrtog sveska *Peripatetičkih rasprava* koja nosi naslov »O principima prirodnih stvari«.

U tom tekstu Petrić osporava Aristotelovu tezu da su principi prirodnih stvari kontrarni. Ne nastaje kontrarno iz kontrarnog, izvodi tu Petrić, nego slično iz sličnog – kako su tvrdili predsokratovci. U tom dokazivanju Petrić se na više mjesta služi primjerom drva i vatre, primjerom zapaljivanja drva, a to je i primjer koji u citiranom tekstu rabi i Descartes. Navest ću Petrićeve citate iz kojih proizlazi da je Petrić razlikovao 1) vatru kao formu zapaljenog drva, 2) toplinu ako kvalitetu zapaljenog drva, a 3) gorenje kao djelatnost drva koje gori – baš kako to izlaže Descartes. Petrić kaže: »Naime, u hladno drvo unosi se toplina, nakon što je ondje bila hladnoća. No, kad toplina stigne, hladnoća odlazi, tako da je ispravno reći da se toplina u drvetu stvorila poslije hladnoće.«¹⁷ Dotle prati Petrić Aristotelovu tezu o kontrarnim principima, tj. on se slaže da kontrarno nastaje (toplo) poslije kontrarnog (hladnog). Ali to ne znači da je kontrarno princip, tj. uzrok kontrarnog, odnosno, kako tumači Petrić, hladno nije uzrok toplog. Ono što nastaje neka je nova forma. Petrić pita: »Dakle, je li forma nastala iz lišenosti, od lišenosti ili poslije lišenosti...« i dalje: »Toplina nastaje u drvu od

¹⁶ R. Descartes, isto mjesto: Qu'un autre donc imagine, sil veut, en ce bois, la Forme du feu, la Qualité de la chaleur, et l'Action qui le brûle, comme des choses toutes diverses; pour moy, qui crains de me tromper si j'y suppose quelque chose de plus que ce que je vois necessairement y devoir estre, je me contente d'y concevoir le mouvement se ses parties.

¹⁷ F. Petrić, *Discussionum peripateticarum*, T. IV, Basileae, 1581, str. 371–372: Namque in ligno frigido calor inducitur postquam frigus ibi est. nisi in ligno frigus fuisset, calor illuc non esset inductus. Sed calore adveniente, frigus decedit, ita ut vere dicatur calorem in ligno post frigus generatum esse.

vatre, da li 'iz kontrarnog' ili 'od kontrarnog' ili 'poslije kontrarnog'?¹⁸ To je, dakako, retoričko pitanje. Gorenje drva je, dakle, uvođenje supstancijalne forme i princip tog nastajanja je vatra... ili vatra je, i po Petriću, forma gorenja drva.

No u uvođenju supstancijalne forme, u gorenju prisutno je i ono što trpi i ono što djeluje. Petrić kaže: »Vatra djeluje na hladno drvo koje trpi toplinu vatre.«¹⁹

Petrić u svakom smislu odbija da bi kontrarni principi bili uzrok uvođenja supstancijalne forme, npr. gorenja drva, ali ipak u fenomenu gorenja drva zapaža neku kontrarnost, tj. kontrarnost toplog i hladnog. Petrić kaže: »Ako je ta kontrarnost vatre i drveta, u toplom i hladnom, mi kažemo da je to kontrarnost akcidenција, kontrarnost kvaliteta, a ne vrsta.«²⁰

To su, dakle, tri po Descartesu navedena momenta: forma vatre, kvaliteta topline i djelatnost gorenja. Petrić, kako smo vidjeli, navodi taj primjer i široko ga razlaže. Smatram da je moguće, čak vjerojatno, da se Descartesov: »Qu'un autre donc imagine,...«, »Neka netko drugi zamisli,...« odnosi na Petrića.

Tome bi se, naravno, moglo prigovoriti da bi svaki obrazovani aristotelovac u tom smislu tumačio gorenje drva, tj. razlikujući formu, kvalitetu i djelatnost i trpnju. No vjerojatno bi dodao još i materiju – što je Petrić doduše učinio, ali je to Descartes u svom citatu propustio. Tom prigovoru može se ipak i odgovoriti. Primjer gorenja drva nema u Aristotela nigdje, koliko sam uočila, tako istaknutu ulogu kao u navedenom Petrićevu tekstu. U poglavlju koje sadrži trinaest stranica Petrić kontinuirano rabi taj primjer u argumentaciji protiv teze da su principi kretanja (mijenjanja i nastajanja) kontrarni. (Preferira li taj primjer neki kasniji istaknuti aristotelovac – to doduše ne mogu ni potvrditi ni osporiti.) Smisao tog Petrićeva primjera jest osporiti Aristotelove kontrarne uzroke i *slične uzroke prikazati kao vrlo vjerojatne*. Sličnost vatre kojom se zapaljuje drvo i razgorenog drva neposredno

¹⁸ F. Petrić, op. cit., str. 372. Utrum ergo forma ex privatione facta est, vel a privatione, vel post privationem?... Calor fit in ligno ab igne, utrum ne ex contrario, an a contrario, an post contrarium?

¹⁹ F. Petrić, op. cit., str. 373. Ignis agit in lignum frigidum, quod ignis calorem patitur, ut ignis agens est, lignum patiens contraria sunt inter se.

²⁰ F. Petrić, isto mjesto: Si contrarietas ista ignis et ligni, est penes calidum et frigidum, dicimus nos, ista esse accidentium contrarietatem, qualitatum, non specierum.

je očita. Takva argumentacija u Aristotela nije prisutna, a malo je vjerojatna i u nekog kasnijeg peripatetičara.²¹

Ono što Descartes osporava u citatu »Qu'un autre donc imagine, ...« jest upravo opravdanost empirijskog zaključivanja na *slične uzroke*. Nema razloga da držimo kako je uzrok svjetla koje vidimo *sličan* tome svjetlu, kao što ni osjećaj škakljanja nije sličan djelatnosti perca koje to škakljanje uzrokuje.

I konačno ne treba zanemariti činjenicu da tu Descartes govori o svjetlu (u svijetu). Za Petrića je svjetlo uporište s kojeg polazi spoznavanje, tako reći *fundamentum inconcussum* znanosti, s jedne strane – ono prvo (vremenski) spoznato – ali, poslužimo se Descartesovim distinkcijama, istovremeno i ono *clare et distincte* spoznato. »Svjetlo vide i novorođenčad«,²² to je Petrićev izraz za elementarnost, jednostavnost i originalnost spoznaje svjetla, ali svjetlo je istovremeno i slika Boga²³ – i u tom smislu krajnji cilj spoznavanja. Također, po Petriću, osjetilno svjetlo višestruko je: ono je 1) po svojoj prirodi svjetla tijela, 2) po svojoj prirodi tamna tijela (i tamna tijela su za Petrića neko svjetlo) i 3) prozirna tijela (dalje u to ne ulazim – poznato je). Upravo tome se suprotstavlja Descartes. Svjetlo se ne spoznaje izvornom, *originarnom* osjetilnom spoznajom koja je ujedno i *clare et distincte*. Primjer je perca i škakljanje. Osim toga, kaže Descartes, na svijetu ima samo dva tijela u kojima se svjetlo nalazi: to su zvijezde i to je plamen.

Mislim da iz toga proizlazi da se Descartesov »Qu'un autre donc imagine, ...« s velikom vjerojatnošću odnosi na Petrića.

I na kraju ne treba smatrati da ta moguća relacija degradira Petrića u tom smislu što ga Descartes negativno recipira, tj. što se suprotstavlja njegovim tezama. Negativnoj recepciji mišljenje jednako duguje kao i pozitivnoj. U suprotstavljanju stavovima s kojima se ne slaže, ali ih mora respektirati

²¹ S obzirom na pitanje postavljeno u diskusiji: Nije li Descartes rečenicom *Qu'un autre donc imagine...* možda prije mislio na Telezija?, željela bih reći kako mislim da je to, ako je i moguće, malo vjerojatno. Naravno, i Telezije je u tom smislu »aristotelovac« da u gorenju može razlikovati formu vatre, akt gorenja i trpnost drva. Ono što Petriću daje »prednost« pred Telezijem jest činjenica da on taj primjer (forma vatre, akt gorenja, trpnja drva) ekstenzivno rabi u argumentaciji protiv Aristotelovih kontrarnih principa i kao dokaz za načelo da »slično nastaje iz sličnog«, ili da su uzroci slični onome čega su uzroci. Naime, upravo protiv te teze o sličnosti uzroka i uzrokovanog uperena je Descartesova kritika.

²² F. Petrić, *Nova sveopća filozofija*, Zagreb, 1979. *Panaugia*, str. 1: Svjetlo i svjetlost nadaju se i tek rođenima.

²³ F. Petrić, op. cit., str. 1v: Od svjetla, velim, koje je slika samog Boga i njegove dobrote.

jer predstavljaju postojeća i relevantna rješenja vlastita problema koji ga zaokuplja, mišljenje tek uspijeva artikulirati i formulirati nove ideje.

PETRIĆ IN THE SEVENTEENTH CENTURY

Summary

The paper starts from the differentiation of a historical-philosophical reception of the Renaissance philosophy and a reception that is characterized by the feature that it shares the same, common problem with the received (i. e., Renaissance philosophy). This kind of reception is called influence, and Petrić was received in that sense in the 17th century. A characteristic of that reception is that it can be anonymous and negative. The paper aims to use Mersenn's (specified and negative) reception of Petrić to point at the possibility of an anonymous-negative reception of Petrić in an early work by R. Descartes. Although crytical (and anonymous), this reception would be very important, because Descartes's argument in the text that may refer to Petrić plays a major role in the creation of the idea of basing science in the self-certainty of consciousness.

Key Words: Petrić (Franciscus Patricius), Descartes, contrary causes, similar causes, form, action, passivity, causes unlike the caused